

GEDİK, Nükhet (2024). "Einführung (Özdeşleşim) ve Tanpınar'ın Dünyasının Dübacesi: 'Bursa'da Zaman' ". *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*. 8 (3), 47-61.
DOI: 10.30568/tullis.1435262

EINFÜHLUNG(ÖZDEŞLEYİM) VE TANPINAR'IN DÜNYASININ DİBACESİ: "BURSA'DA ZAMAN"

Nükhet GEDİK*

Özet

Sanat eserleri uzun uğraşlar sonucunda ortaya çıkan yapılardır. Bu yapıların karakteristik özellikleri yoğun bir anlam sarmalına sahip olmalarıdır. Sanatkârın pek çok sahada elde ettiği bilgi ve tecrübeyi muhtevasında barındıran bu yapılar aynı zamanda sanatçının kendini ifade etme biçimidir. Einführung(Özdeşleşim) kuramı, insanın sanat, edebiyat ve sosyal hayat içerisinde obje, nesne ve bilim tabiat unsurlarıyla kurduğu ilişki neticesinde kendi duygu ve düşünce dünyasını bu unsurlar üzerinden görünür kılmıştır. Teksif edilmiş bir dikkat ve ihatalı bir bakışı imleyen Özdeşleşim, özne ile süje arasındaki psikik bir durumu ihtiva eder. Özdeşleşimde sanatkâr, nesnelere dünyasına kişilik kazandırarak onun kimliğinde kendini anlatır. Tanpınar gibi estetik bir sanatkâr *Bursa'da Zaman*'da kendi ruh halini objeler dünyasının varlığıyla özdeşleştirerek vermiştir. Bursa'nın tarihî geçmişine, kendi dönemlerinde inşa edilmiş eserler üzerinden yolculuk yapar. Bu yolculukta tarihî eserleri kendi duygu ve düşüncelerine göre kurgulayan Tanpınar, onlarla özdeşleşim halinde fetih devirlerinin saf neşesini terennüm eder. Özne ile süje arasında gelişen bu estetik sublimasyonda sanatkâr nesnelere vasıtasıyla kendini farklı şekillerde ifade etme imkânı bulur.

Anahtar sözcükler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Bursa'da Zaman, Einführung(Özdeşleşim), özne, süje, obje.

EINFÜHLUNG(IDENTIFICATION) AND THE PREFACE OF TANPINAR'S WORLD: "BURSA'DA ZAMAN"

Abstract

Works of art are structures that emerge as a result of long efforts. The characteristic features of these structures are that they have an intense meaning spiral. These structures, which contain the knowledge and experience gained by the artist in many fields, are also the artist's way of expressing himself. Einführung (Identification) theory is the human being's relationship with objects, things and all natural elements in art, literature and social life, making one's world of feelings and thoughts visible through these elements. Identification, which implies a focused attention and a penetrating gaze, involves a psychic state between the subject and the subject matter. In identification, the artist expresses oneself in the identity of the world of objects by personalizing them. In "Bursa'da Zaman", an aesthete like Tanpınar presents his own state of mind by identifying it with the existence of the world of objects. He travels to Bursa's historical past through the artifacts built in their own time. In this journey, Tanpınar constructs historical artifacts according to his own feelings and thoughts, and in identification with them he sings the pure joy of the times of conquest. In this aesthetic sublimation between subject and subject matter, the artist finds the opportunity to express himself in different ways through objects.

Key words: Ahmet Hamdi Tanpınar, Bursa'da Zaman, Einführung (Identity), subject, subject matter, object.

* MEB, e-posta: nukhetgedik@hotmail.com ORCID: 000 0001 7464 4042

Gönderilme Tarihi: 11 Şubat 2024
Kabul Tarihi: 11 Mart 2024
Yayımlanma Tarihi: 30 Nisan 2024

Giriş

Sanat eserleri, sanatçının ferdî duyarlılığının bir sonucu olarak ortaya çıkmış alt yapısında sanatkârdan derin izler taşıyan yapıtlardır. Bu yapıtlar inşa edilirken üslupla birlikte sanatçının estetik anlayışı, dili, beğeni ve kültürü gibi pek çok husus yapıtın şekillenmesinde devreye girer. Sanatkârın dile getirdiği mevzulara bakışı ile onu bir sanat eserine dönüştürmesindeki keyfiyet onun sanat anlayışını ortaya koyar. Ahmet Hamdi Tanpınar, “vizüel” bakışa sahip “Complatif” bir sanat anlayışına uygun eserler üretmiş bir sanatkâr, Demiralp’in (2023: 28) deyiimiyle “entelektüel yetenekleri Türkiye ölçülerinin çok üstünde” olan bir düşün adamıdır. Kendisini “ben masalı olan adamım” diye kategorize eden Tanpınar, bu masalı başta şiirleri olmak üzere roman, hikâye ve denemeleriyle estetik bir platform üzerinden dile getirmiştir. Şiirlerinde kapalı olmayı yeğleyen Tanpınar, obje ile süje arasındaki ilişkiyi şahsi masalını ifade edecek algoritmalarla düzenlemiştir.

Estetik beğeni ve haz alma duygusunu, sanat ve şahsiyetinin bir uzvu haline getirmiş olan Tanpınar, “kesif bir dikkat”ın insanıdır. “Dikkat” onda bir ilah hükmündedir. O, bu sayede baktığı ve gördüğü nesnelere dünyasını bu kesif dikkat altında kendisiyle özdeşleştirerek şiirlerinde yeni bir imgeler sarayı inşa etmiştir. Nesne ve objeler dünyasıyla girdiği bu “özdeşleyim” Tanpınar’ın rüya estetiği ile onun şahsi masalına uygun bir muhteva arz eder. Tanpınar, *Bursa’da Zaman* şiiriyle hocası ve dostu olan Yahya Kemal’in *Süleymaniye’de Bayram Sabahı* şiirine öykünmüştür.

Einfühlung (Özdeşleyim) kuramı, 19. yüzyılın sonlarında Almanya’da ortaya çıkmış bir kuramdır. Türkiye’de ise kuramla ilgili ilk çalışmalar 1930’lu yıllarda başlamış ve 20. yüzyılın sonlarına doğru artmaya başlamıştır. Kuram, sanat eserine sübjektif bir şekilde yaklaşan ve sanat eserinin değerini onu alımlayan süjenin gözünden değerlendirmeye çalışan bir kuramdır. Kurama göre sanat eseri/obje, ancak bir süje tarafından alımlandıktan sonra ve süjenin psikik özelliklerine göre anlam ve değer kazanabilir. Bu bağlamda kuram, sanat eserinin çözümlenmesinde süjenin rolünü/etkinliğini ön plana çıkaran bir kuram olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada Einfühlung (Özdeşleyim) kuramının Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Bursa’da Zaman* şiiri üzerinde uygulanması amaçlanmıştır.

Einfühlung (özdeşleyim) Kuramının Kavramsal Çerçevesi

Einfühlung, Almanca kökenli bir kelime olup bir şeyi içinden yaşama, bir şeyi içinden kavrama, onu içinden duyma demektir. Türkçeye İsmail Tunalı tarafından Özdeşleyim olarak çevrilmiş ve bu aktarım bilim ve sanat çevrelerince de kabul görmüştür. Einfühlung, bir duygudur, bir haz duygusudur (Tunalı, 1998: 13) fakat bu haz duygusu nesnenin güzelliğinden/estetik değerinden değil süjenin psikik özelliklerinden ve objeye yüklediği anlamdan ortaya çıkmıştır. Einfühlung (Özdeşleyim) teorisi, bireyin objeye kurduğu ilişkiyi ortaya koymayı hedefler. Bu kuramda esas olan öge, sanatkârın bakıp gördüğü nesnelere kendi parantezine

alması, onları kendi süzgecinden geçirerek eserine yansıtmasıdır. Her insanın farklı bir iç dünyası ve farklı bakış açıları vardır. Bu farklı bakış açıları insanların çevrelerinde gördükleri nesne ve objeleri birbirinden farklı algılamalarına neden olur. Özellikle sanatkar olan insanlar kendi ruh hallerini nesnelere üzerinden görünür kılarlar. Nesnelere aralarında kurulan bu duygusal bağ neticesinde özne ile süje arasında insanî bir duyarlılık ortaya çıkmış olur. Bu duyarlılık nesne ve objelere ruhsal bir kimlik kazandırarak onunla ilgilenen kişilerle aynileşmeyi ortaya çıkarır. Aynileşme, nesne ve objelerin dünyasını içinden kavramamızı sağlar. Böylece kavradığımız şey aslında onlara yüklediğimiz ve onlarda görmek istediğimiz kendi duygularımızın yoğunluğudur (Kolcu, 2019: 148).

“Özdeşleyimi her şeyden önce bir psikolojik olay” olarak gören İsmail Tunali; (1998: 40 - 41) “İnsanın nesnelere ilişkisini iç dünyasındaki” duygu yoğunluğuna bağlayarak örneklerle şu şekilde açıklar: “Söz gelişi, dalgalı bir denize bakıp ‘azgın, coşkun deniz’; yalçın kayalı dağ doruklarına bakıp ‘mağrur dağ başları’ deriz. Nesnelere yüklemiş olduğumuz bu nitelikler azgınlık, coşkunluk, mağrurluk vb. bütün bunlar bize ait, bizim ruhsal yaşamımıza ait niteliklerdir. Biz bu nitelikleri dağa, denize yükleriz. Biz kendi ruhsal- duygusal yaşamımızla bizim dışımızda bulunan bu nesnelere arasında içten bir ilgi kurar, duygularımızda bulduğumuz coşkunluk, mağrurluk gibi nitelikleri nesnelere aktarır ve sonra sanki bu nesnelere, bu niteliklere sahipmiş gibi onları bize ait bu nitelikler içinde kavrar ve yaşarız. İşte nesnelere böyle duygusal bir özdeşlik ilgisi kurmaya özdeşleyim (Einfühlung, Emphaty) olayı denir.”

Burhan Toprak, Einfühlung teorisiyle ilgili olarak 1930 yılında Görüş dergisinde yayımladığı “Güzelin İlmî ve Felsefesine Dair: Bedîî Hulûl” başlıklı yazısında Einfühlung kelimesinin karşılığı olarak “Bedîî Hulûl” ifadelerini kullanır. Toprak, makalesinde Einfühlung kelimesini: “Biz Türkçeye tasavvuf lisanında hulûl kelimesinin zenginliğinden ilham alarak “bedîî hulûl” diye tercüme ettik” der (Toprak, 1930: 79). Edebiyat, felsefe ve Sanat tarihi alanında akademik çalışmaları bulunan Toprak, yazısında Yunus Emre’nin tasavvufî şiirleri ve Victor Basch’ın felsefî düşüncelerinden yararlanarak “vahdet-i vücud” ve Einfühlung terimleri arasında semantik bir ilişki kurar. Farklı medeniyetlere ait bu iki kavram arasında semantik bir bağ kuran Toprak, böylece kelimeye tasavvufî bir anlam yüklemeye çalışır (Sağlam, 2018: 956 - 989).

Özdeşleyim’in asıl kurucusu Theodor Lipps olmuştur. Lipps, bu olayı psikoloji ve psikolojik estetik yönünden en iyi açıklayan kişidir. Lipps’in çıkış noktası, insanın kavrayıcı etkinlik kavramıdır. Ona göre her duyulur obje kişi için var olduğu sürece daima iki öğenin; duyulur veri ile kişinin kavrayıcı etkinliğinin bileşkesidir. “Duyulur olarak algılanan obje, ancak kavrayıcı etkinlik tarafından kavranırsa, ona tinsel - duygusal nitelik katılır ve o obje bir canlılık ve bir yaşam elde eder. Lipps şöyle der: ‘Objede duyduğum şey, genel olarak söylenirse, yaşamdır. Ve yaşam, kuvvettir, içten bir çalışmadır ve bir şey ortaya koymaktır.

Yaşam, bir sözle, etkinliktir.’ Bu etkinlik, herhangi bir engelleme ile karşılaşmadan gerçekleşirse o zaman bu etkinlikte bulunan kişide bir özgürlük duygusu doğar. Bu özgürlük duygusu bir haz duygusudur. Kişiyi hazzı, estetik hazzı götüren bu etkinliktir ve ondan doğan özgürlük duygusudur. (...) Lipps’in deyişiyle “bir objede kendi kendimizden duyduğumuz estetik haz” duygusu süje’den kaynaklandığı için subjektif bir kimlik kazanır (Tunalı, 1998: 42,43) Özdeşleyimin ana ilkesi “genel kavrayıcı bir etkinliktir. Her duyulur obje, benim için var olduğu sürece, daima iki ögenin duyulur veri ile benim kavrayıcı etkinliğimin bileşkesidir” (Worringer, 1993: 13). Bu kavrayıcı etkinlik estetik haz dediğimiz duygunun ortaya çıkmasını sağlar. Objeyle özdeşleyimin gerçekleşebilmesi, onun ontolojik varlığının evrende bir yer kaplaması gerekir. Objeye ile süje arasındaki özdeşleyim öznenin değer yargıları içinde şekillenir. Öznenin sezgileri hiçbir engellemeden obje üzerinde kendini gösteriyorsa “güzel” dediğimiz estetik haz ortaya çıkmış olur.

Bursa’da Zaman Şiirinde Einfühlung (Özdeşleyim) Kuramından İzdüşümler

Bursa'da bir eski cami avlusu,
Küçük şadırvanda şakırdıyan su;
Orhan zamanından kalma bir duvar...
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar
Eliyor dört yana sakın bir günü.
Bir rüyadan arta kalmanın hüznü
İçinde gülüyor bana derinden.
Yüzlerce çeşmenin serinliğinden
Ovanın yeşili göğün mavisi
Ve mimarîlerin en ilâhisi.

Bir zafer müjdesi burda her isim:
Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim
Yaşıyor sihri geçmiş zamanın
Hâlâ bu taşlarda gülen rüyanın.
Güvercin bakışlı sessizlik bile
Çınlıyor bir sonsuz devam vehmiyle.
Gümüşlü bir fecrin zafer aynası,
Muradiye, sabrın acı meyvası,
Ömrünün timsali beyaz Nilüfer,
Türebeler, camiler, eski bahçeler,
Şanlı hikâyesi binlerce erin
Sesi nabzım olmuş hengâmelerin
Nakleder yâdını gelen geçene.

Bu hayâle uyur Bursa her gece,
Her şafak onunla uyanır, güler

Gümüş aydınlıkta serviler, güller
Serin hülyasıyla çeşmelerinin.
Başındayım sanki bir mucizenin,
Su sesi ve kanat şakırtılarından
Billûr bir âvize Bursa'da zaman.

Yeşil türbesini gezdik dün akşam,
Duyduk bir musikî gibi zamandan
Çinilere sinmiş Kur'an sesini.
Fetih günlerinin saf neşesini
Aydınlanmış buldum tebessümünle.

İsterdim bu eski yerde seninle
Başbaşa uyumak son uykumuzu,
Bu hayâl içinde... Ve ufkumuzu
Çepçevre kaplasın bu ziya, bu renk,
Havayı dolduran uhrevî âhenk..
Bir ilâh uykusu olur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyette,
Belki de rüyâsı bu cetlerin,
Beyaz bahçesinde su seslerinin (Tanpınar, 2020: 52).

Bursa İle Özdeşleyim

Anadolu Selçuklu Devleti'nin idari otoritesinin zayıflaması Anadolu'daki diğer beyliklerin hareketlenmesine neden olmuştur. Bunlar arasında Osmanlı Beyliği kendi varlığını hem askerî hem de siyasî alanda göstererek bu beylikler arasından sıyrılmış, çevresinde bulunan tekfurlara ait toprakları da himayesine alarak güçlenmiştir. Bizanslıların "Bithynia şehri Prusa"(Freely, 2012: 128) olarak adlandırdıkları Bursa, 1307 yılında Osman Gazi Han tarafından kuşatılmış, uzun süren kuşatmadan sonra 6 Nisan 1326'da Osman Bey'in oğlu Orhan Bey tarafından alınmıştır. Kendi adına sikke bastırıp hutbe okutan ve sultan ünvanını kullanan ilk kişi Orhan Bey olmuştur. Halil İncalcık(2015: 210) Bursa'nın "Bilâdı Selâse" adı verilen üç şehirden biri olduğunu ve imparatorluğun sonuna kadar "Dârüssaltanat ünvanını koruduğunu" ifade eder. "Bursa'nın fethi Osmanlı Beyliği'nin gerçek anlamda kuruluşunun tamamlanmasına vesile olmuştur" (Emecen, 2016: 43).

Osmanlılar Bursa'yı fethettiklerinde şehir sadece surlar içinde kalmış, dışarıya çıkamamış bir durumda iken Sultan Orhan Gazi, şehri surların dışına taşımış kendi adıyla anılan Orhan Gazi Külliyesini kurdurarak nüfusun topoğrafya üzerinde yeni iskân sahaları açmasına imkân tanımıştır. 1335 yılında başkent Bursa'ya taşınmış ve şehirde büyük imar faaliyetleri başlatılmıştır. Surlar dışına çıkılarak hâkim noktalarda cami, hamam, imarethane, darüşşifa, medrese gibi kamu binaları inşa edilerek bu külliyelerin buldukları yerlerde mahal

sakinlerinin oturabileceği evler ile iş yerleri açılmıştır. Bu tarz bir organizasyon geleneksel yerleşim şekline alternatif, yeni bir yerleşim şekli ortaya çıkarmıştır. Başkent, 1363 yılında (I. Murad Hüdavendigâr döneminde) Edirne'ye taşınmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinden sonra ise Bursa'nın faal rolü son bulmuş ve yönetim merkezi niteliğini kaybetmiştir. Bursa'nın tarihi geçmişi hakkında bu kısa bilgiden sonra Tanpınar'ın sanat ve tarih felsefesini yoğun bir biçimde üzerinde taşıyan *Bursa'da Zaman*'ı Einfühlung(Özdeşleyim) kuramına göre incelemeye çalışalım.

İhtiyar Çınarın Derin Kökleri

“Onunla bir yaşta ihtiyar çınar “ dizesinde şair çınar ağacı ile özdeşleyim içindedir, şiir yazıldığında kırk yaşlarında olan şair hem yaş olarak hem de maziyi düşünerek kendi yaşadığı hüznü çınar ile özdeşleyerek okura veriyor. Ayrıca bu yaşlı çınar, mazinin bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Tanpınar'ın en çok sevdiği ağaçlardan olan çınar, Osmanlı Devletini temsil eden simgesel bir karşılığa sahiptir. Şairin onunla özdeşleyim içinde olması, kuruluş devirlerindeki Osmanlı tarihine hayalen yolculuk yaptığını gösterir. Bu hayali yolculuk çınarla özdeşleyim içinde yapılmıştır. Oğuz Demiralp, Tanpınar'ın bu hayali yolculuğunda onun “Çınar” ağacıyla olan özdeşleşmesine zengin yorumlar getirerek Tanpınar'daki kültürel belleğe dikkat çeker.

“Çınar ise, tersine, eril ögedir. Azalmayan yaşama erki, dirimin tükenmez erkesidir. Kalın uzun gövdesi, “pençe pençe yaprakları”yle “heybetli” ve güçlüdür. Ancak ihtiyardır çınar. “Her çınarda bir dede edası vardır.” Gelgelelim, yaşlılık ve dirimsel güç birbirinin tümleyicisi olurlar çınar gövdesinde. Çünkü yaşlılık deneyim ve bilgidir, çınar bilge ağaçtır: “yedi yüzyıllık hikâyemizi anlatır bize.”, “Akıl öğreten serhat gazileri” gibidir. Gururludur, “bir dağ sükûneti vardır” çınarda. Görmüş geçirmiş, derinleştikçe yükselmiş Osmanlı çınar. Bir yüzünden bakılınca dirim ağacıdır, öbür yüzünden bakılınca bili ağacı. Osmanlı imgeleminde çınar verimli uzun bir ömrün simgesidir. Aynı kökünden boyuna kendi üstüne doğru yükselen yaşamdır, sürekliliktir”(Demiralp, 2001: 86,87).

Maziyle istikbali yaşadığı zaman dilimi üzerinde inşa eden Tanpınar, Çınar'ın simgesel karşılığı olan “ebedilik” fikrini “milliyet” kavramı etrafında örgüleyerek aktarır. Bu aktarımda Yahya Kemal'den tevarüs edilen imtidat fikri belirleyici olmuştur. “İmtidat” fikrinin kökeninde Bergson'dan mülhem bir devamlılık vardır. Bu devamlılığın varlığını Tanpınar, İhtiyar çınarla kurduğu empatiyle gerçekleştirir. “Tanpınar'ın önemli düşünsel savı “devam”dır. Osmanlı ile Cumhuriyet arasında bir kırılma değil eklemlemeyi savunur. Cumhuriyeti bir ‘tabula rasa’ gibi görmemek kanısındadır. Yenilenmek, eskiyi deşillemek değil eskiye eleştirel bir bilinçle sahip çıkmayı gerektirir”(Demiralp, 2023: 106).

Nihayetinde Osmanlı Devletinin kuruluşunda efsanevi ve mitik pek çok hususun varlığı söz konusudur. Çınar ağacı, rüya ve aşk kavramları bu hususların başında yer alır. Tabiatında güzel olan her şeye meftun olan Tanpınar, bu kavramları Bursa'nın tabii güzelliğiyle birlikte vermiştir. “Bursa, tarihimizin bir dönüm yerinde, Anadolu fethinden sonra unsurların bütününe sahip olan ilk istikrar devrimizde, Yıldırım zamanında hüviyetini bulur. O vakitten beri ova, aydınlığın billûr kadehi kaldığı için, Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil ve Muradiye, bu düşünce ve vekarlı ışık, arasından yapıldıkları günün imanı ile bize göründükleri için hep o büyük çağın dilini içimizde konuşurlar”(Tanpınar, 1996: 217). Tanpınar güzelliklere karşı duyarlı olduğu kadar, güzelliği veren onları aksettiren objelerle de özdeşleşim halindedir. Dolayısıyla onun eşya ve hadiselere bakışı “görünenin içinde görünmeyi”(Kaplan, 2019: 93) kendine ait bir rüya atmosferi içinde anlatabilmektir. Şerife Çağın, Tanpınar'ın bir “kültür taşıyıcısı” olan “Çınar”la, özdeşleşim içinde olmasını “devam zincirindeki” kırılmaların meydana getirdiği hüznü bağlar. Eşyanın ruhuna inanan Tanpınar “ihtiyar bir çınarda” kaybolmaya yüz tutan bir kültür ve medeniyetin hüznünü yaşar. Çınarın sembolik değeri üzerinden bu hüznü yaşayan şair, devam zincirinin inkıtaya uğramasını istemez, onun için de “Türk-Müslüman kimliğini oluşturan yapı taşlarına” vurgu yaparak bir dikkat geliştirmeye çalışır (Çağın, 2019: 47).

Şair, çınarın temsil ettiği sembolik anlamı inkıraz dönemlerinin sisli havası içinde yorumlamıştır. Eski bir cami avlusunu nazara veren Tanpınar, camii, çınar ve şehir silüetinden hareketle kaybolmaya yüz tutan mazi güzelliklerinin hüznünü terennüm etmiştir. Şiirde Tanpınar'ın objeler dünyasına yüklediği bu anlam, onların birer kişilik kazanmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla Ayvazoğlu'nun(1995: 45) deyişiyle, “süjenin davranış biçimi” bu özdeşleşimde belirleyici olmuştur.

Bursa'nın yıllarca başkent olduktan sonra terk edilmiş, eski önemini kaybetmiş bir şehir olması Tanpınar'da ruh burkuntuları meydana getirmiştir. Tarihte devamlılığa inanan şair, şehrin bu devamlılıktan koparılışını hüznülenerek seyrederek. Bursa ile empati kurarak şehri estet bakışının retorikğine göre kurgular. Bu kurguda “yitip giden mazi hatıralarına” karşı hüznü bağlamında bir bakış açısı geliştirmiştir. “Bursa'da bir eski cami avlusu” mısraında altı asırlık bir medeniyetin görkemli geçmişine gönderme yapılmıştır. “Bursa” ve “cami avlusu”, kişinin manevî olan varlıkla diyalogundaki başlangıcı oluşturmaktadır. Tarihi süreç göz önüne alındığında Türk tarihinin en görkemli dönemi olan Osmanlı'nın bir cihan devleti olma yolundaki başlangıcını Bursa oluşturmaktadır. Bursa'da atılan maddî ve manevî tohumlar üzerinde yükselen Osmanlı, beylikten imparatorluğa yürümüştür”(Çakmakçı, 2016: 61). Tanpınar maziden birikerek gelmiş olan maddî ve manevî kültür birikimlerini Türk milletinin bir hafızası olarak görmüştür. Hafızanın zinde kalabilmesinin yolunu milli kültür unsurlarının aktüel zamana taşınmasında gören Tanpınar, zaman içerisinde kaybolup giden değerlerin tekrar ikâme edilemeyeceği, dolayısıyla bir hafıza kaybı yaşanabileceği

endişesini taşır (Hacımale, 2022: 40). Bu endişesini objeler üzerinden aktaran şair, Bursa'yı yaşanan zamanın çok ötesine götürerek onunla hüzünlü bir zaman yolculuğuna çıkmıştır. “Kuruluş asrından sonra Bursa, sevdiği ve büyük işlerinde o kadar yardım ettiği erkeği tarafından unutulmuş, boş sarayının odalarında tek başına dolaşp içlenen, gümüş kaplı küçük el aynalarında saçlarına düşmeye başlayan akları seyrede ede ihtiyarlayan eski masal sultanlarına benzer. İlk önce Edirne'nin kendine ortak olmasına, sonra İstanbul'un tercih edilmesine kim bilir ne kadar üzölmüş ve nasıl için için ağlamıştır!”(Tanpınar, 2021: 99). Şair Bursa'nın yaşadığı yalnızlığı ve ondaki unutulmuşluk hissini kendisiyle özdeşleyim içerisinde aktarmıştır.

Tanpınar, yaşadığı zaman diliminde, çevresi tarafından pek fazla ciddiye alınmamış, eserleri görmezden gelinmiştir. O da bu durum karşısında üzölmüş, kendi eserlerine yapılan bu muameleyi “sükût suikastı” olarak adlandırmıştır. Beşir Ayvazoğlu(1999: 42) onun, “en yakın dostları tarafından bile ciddiye alınmadığını” ifade ederek onun bu sükût suikastındaki yıkılmışlığına dikkat çeker. Nitekim Tanpınar(Enginün ve Kerman, 2008: 301), 1 Haziran 1961 tarihinde Günlüğüne yazdığı bir notta bu kayıtsızlığı şöyle ifade etmiştir. “Varsın sussunlar, varsın okumasınlar, beğenmesinler, hayatlarına getirdiğim şeyin farkında olmadan, satıhtan beni tanısinlar”(Enginün ve Kerman, 2008: 301). Tanpınar bu suskunluğu, ihmal edilmesini ve unutulmuşluğunu Bursa ile özdeş bir kimlik geliştirerek üzüntüsünü hafifletme yoluna gitmiştir.

Estetik Esrime ve Özdeşleyim

Tanpınar'ın dış âleme bakışı estetize edilmiş bir rüya nizamıdır. Sanatının ana eksenini oluşturan bu bakış onu ister istemez yeni değerler üretmeye mecbur bırakmıştır. Dış âleme ait bu değerler şairin kendi özleyişlerine uygun imge ve metaforlarla ifade edilmiştir. Şair dış dünyanın somut gerçekliklerine, kendi rüyalarından sızan bakışı bağlayarak estetik bir hazza ulaşmıştır. Başka bir deyimle o, objeler dünyasını kendi rüya estetiğine göre alımlayarak eşya ve hadiselerle bir özdeşleyim içine girmiştir. Bursa; tarihsel kimliği, kültürel alt yapısı ve coğrafi konumu itibariyle Tanpınar'ın “vizüel” bakışını “estetik hazza” intikal ettirecek pek çok veriyi şaire sunmuştur. İmparatorluğun kuruluş felsefesini somut göstergelere dönüştüren ilk şehir olma özelliği de Bursa'nındır. Dolayısıyla Bursa'nın sahip olduğu bu zenginlikler Tanpınar'ın hayal dünyasını harekete geçirerek onda bir çeşit “Bedî Hulûl” meydana getirmiştir. Bedî Hulûl'ü “Dışımızdaki nesne ile aynileşme kendi varımızı onun ‘var’ında eritmek” şeklinde ifade eden Burhan Toprak, bir çeşit esrime halinden bahseder. Ona göre “güzelde tamamen kendimizi kaybetmek” bu esrimede bir özdeşleyim olayıdır (Kolcu, 2019: 153).

Bu hayâle uyur Bursa her gece,
Her şafak onunla uyanır, güler

Bursa ile şairin hayal içinde yaşamasında bir özdeşleşim vardır. Bursa, tıpkı şairin kendisi gibi kaybolan bir saadet ânını tekrar bulmak için hülyaya ve rüyaya dalar. Tabiat ve mimarî eserlerinin güzelliği içinde, özlenen hayal bir an içinde görünür gibi olur. Şair bu şehre kendi ruh penceresinden bakar. Dolayısıyla objelerin her biri şairin görmek istediği beğeni yargısına göre inşa edilmiştir. “Beğeni yargısının en önemli özelliği, nesne hakkında bir nitelik değil ancak öznenin duyumsadığı haz ve acı duygusudur” (Bal, 2004: 92). Şiirde mazinin güzellikleri, Bursa’yla özdeşleşirken bu güzellikleri kendi hayalhanesinde işleyen Tanpınar, şehri estetik bir haz nesnesi haline getirir. “Şiir anlatıcısı da temaşa ettiği bu manzarayı sadece görmek ile kalmamış ona kendi duygu hâlinde yükleyerek eşyaya dair yeni bir yaratım süreci oluşturmuş, bir bakıma eşyayı anlamlandırmıştır”(Gezeroğlu, 2017: 271). Tanpınar’ın Bursa’dan bahsettiği mısralarla kendisinden bahsettiği mısralar, mahiyet itibarıyla aynı ruh halini taşırlar. Bu ruh halinin arkasında Tanpınar’ın güzele olan meftuniyeti kadar derin bir kültür ve bilgi birikimi vardır. Haddizatında Tanpınar’ın sahip olduğu bu birikim objeyle süje arasında her daim varlığını hissettirmiştir. Tanpınar bu daimiliği bir yaşam felsefesi haline dönüştürdüğü için en olumsuz gibi görünen durumlardan bile estetik bir bakış geliştirip varlığın diliyle konuşabilir.

Bir zafer müjdesi burda her isim:
Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim
Yaşiyor sihrini geçmiş zamanın
Hâlâ bu taşlarda gülen rüyanın.
Güvercin bakışlı sessizlik bile
Çınlıyor bir sonsuz devam vehmiyle.

Bu hayâle uyur Bursa her gece,
Her şafak onunla uyanır, güler
Gümüş aydınlıkta serviler, güller
Serin hülyasıyla çeşmelerinin.
Başındayım sanki bir mucizenin,
Su sesi ve kanat şakırtılarından
Billûr bir âvize Bursa'da zaman.

Devam Düşüncesinde Özdeşleşim

Tanpınar’ın şahsî masalını oluşturan hayatı bir rüya şeklinde yaşama arzusu *Bursa’da Zaman* şiirinde tarih, sanat, musiki ve mimari eşliğinde ele alınmıştır. Şiirin bütün mısralarında dile getirilen bu “rüya halini yaşama” ve onu ebedileştirme” söz konusudur (Kaplan, 2018: 102). Şair geçmiş “zamanın sihrini” yekpare bir ânda dile getirmiştir. Böylece şair kuruluş dönemi Osmanlı Bursa’sını yaşadığı zamanın ‘şimdi’sine taşıyarak İmparatorluğa giden yolda görülen rüyanın heyecanını yaşar. Kronolojik zamanı askıya alan şair, takvimin ibraz edemeyeceği

içsel bir zaman anlayışıyla mazi yolculuğuna çıkar. Tanpınar'ın bu tarihsel yolculuğu, zaman düşüncesiyle özdeşleşim içinde olan öznenin kendi hayalhanesinde kurguladığı bir mazi yolculuğudur. "Bursa'ya birkaç defa gittim ve her defasında kendimi daha ilk adımda bir efsaneye çok benzeyen bu tarihin içinde buldum, zaman mefhumunu âdeta kaybettim ve daima, bu şehre ilk defa giren ve onu yeni baştan bir Türk şehri olarak kuran dedelerimizin yaşayışlarındaki halis tarafa hayran oldum (Tanpınar, 2021: 93). Zamanı tek bir an olarak düşünen ve zamanda "devam" düşüncesi olan şair, şiirin bu bölümünde bu düşünceleriyle şiiri özdeşlemiştir. "Sanki tek bir ân'da gün, saat, mevsim." diyerek zamandaki ardışıklığı "tek bir ân" olarak düşündüğünü, "Hâlâ bu taşlarda gülen rüyanın" diyerek de zamanda "devam" düşüncesiyle özdeşleştiği görülmektedir. Tanpınar'ın devam düşüncesinin arka planında Bergson'un(2017: 50,51) "Durée" adını verdiği "ardışıklığı içeren" bir süre kavramı vardır. "Ardışıklık, hafıza tarafından birbiri içine konan hallerin devamlılığıdır, her halin başka bir hal içine kendini deforme etmesi suretiyle bir süreç tarafından sokulup bu hal içinde korunmasıdır." Bergson'un devamlılık düşüncesi "geçmiş"siz bir "şimdi"nin veya "şimdi"siz bir "geçmiş"in olamayacağı noktasında toparlanabilir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Yahya kemal'in "Kökü mazide olan âti" anlayışıyla da örtüşen ünlü "Ne içindeyim zamanın,/Ne de büsbütün dışında/Yekpare, geniş bir anın/Parçalanmaz akışında" dizeleri onu geçmişi, şimdiyi ve geleceği Bergson'un "devam" düşüncesinde olduğu gibi parçalanmaz bir bütün olarak kavradığını ortaya koyar(Selçuk, 2005: 27). Bergson'un zamandaki ardışıklığını "parçalanmaz akış" olarak vurgulayan Hilmi Yavuz da Tanpınar'daki "Durée"nin estetik bir zaman algısı etrafında oluştuğunu ifade eder. Bu zaman algısında öznenin yaşadığı bir "içsel zaman" mevcuttur. "Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim/Yaşıyor sihri geçmiş zamanın" mısraları "Durée"nin şiire aksetmiş bir halidir(Yavuz, 2005: 241).

Sesi nabzım olmuş hengâmelerin

Nakleder yâdını gelen geçene.

Tanpınar, Bursa'nın şanlı geçmişini, fethini ve yaşadığı coşkunu şiire dökerken dile getirdiği objelerle aynileşerek onlarla özdeşleşim halinde olmuş kendi heyecanını objeler üzerinden aktarmıştır. Tanpınar, Bursa'nın tarihi dokusunu, maziden kalan cami, han hamam, külliye, kervansaray, sebil gibi açık müze elemanları ile şehrin tabiat güzelliklerine karşı derin bir sevgisi vardır. Tarihî mekânlar onda mazi yolculuğuna açılan birer rüya kapısıdır. Aslında bu rüya kapıları Tanpınar'ın dâhil olduğu kültür ve medeniyeti sembolize eder. Özmen'in(2016: 246) deyimiyle; "Tanpınar gerçekte Bursa'daki zamanın peşinde koşuyor değildir; tam tersine 'geçmiş zaman' tüm görkemiyle içinden çıkıp yaşamaya koyulacağı şeyle karşılaşacağı, yüz yüze geleceği 'ân'ın kendisini bir biçimde bulmasını bekler." (...) Ve nihayetinde "dış dünyadan gelen bir işitsel uyarıcının etkisiyle de bir anda bir rüyanın kapılarını açar ve o ân'a kadar farkında olmadığı ve bir parçası olduğu bütünlüğe" kavuşmuş olur. Bir denemesinde bu bütünlüğü Tanpınar(2021: 93, 94) şu şekilde ifade etmiştir: "Bu şehre tarih,

damgasını o kadar derin ve kuvvetle basmıştır. O her yerde kendi ritmi, kendi hususî zevkiyle vardır, her adımda önümüze çıkar. Kâh bir türbe, bir cami, bir han, bir mezar taşı, burada eski bir çınar, ötede bir çeşme olur ve geçmiş zamanı hayal ettiren manzara ve isimle, üstünde sallanan ve bütün çizgilerine bir hasret sindiren geçmiş zamanlardan kalma aydınlığıyla sizi yakalar.”

Başındayım sanki bir mucizenin,
Su sesi ve kanat şakırtılarından
Billûr bir âvize Bursa'da zaman.

Mısralarıyla, asırlık hülyalar, nihayet sanatın ve doğanın iç içe geçmesiyle kemale ermiş, zaman kavramı ile sanat arasında bir bağlantı kurulmuştur. “Su sesi” ve “kanat şakırtısı”, “şadırvandaki su” insan zihninde algılanabilir bir ses aralığı meydana getirdiği için şair, bu sesi müzikal bir akışla özdeşleştirmiştir. Aynı zamanda suyun zamanı imleyen yapısı ile Tanpınar’ın “kendi imaj dünyası arasında bir ilinti mevcuttur.” Bu ilintiyi “zamanın billur bir avize oluşu”yla örtüştüren Tanpınar, “suyu da bir saklanma alanı” olarak görüp onunla özdeşleşim içinde bulunur (Örgen, 2022: 261).

Tanpınar sanki bir mucizenin başındaymış gibi ruhsal bir trans haline geçer. Bu trans halini çevresindeki objelerin sessiz musikisiyle gerçekleştirir. Böyle bir ân'da zaman billûrdan bir avizeye dönerek sonsuzluk düşüncesine evrilir. Zaman ve musiki, şairi ruh miracına uçuran iki kanat olmuştur. Burada Tanpınar’ın musiki için “Musiki giydirilmiş zamandır. Maddesizdir, sestem yani heyecanların en iptidai işaretinden yapılmıştır. Daima oluş halindedir” düşüncesi ön plana çıkarılmış, hem zaman hem de musiki bağlamında bir özdeşleşim ilişkisi kurulmuştur.

Yeşil türbesini gezdik dün akşam,
Duyduk bir musikî gibi zamandan
Çinilere sinmiş Kur'an sesini.
Fetih günlerinin saf neşesini
Aydınlanmış buldum tebessümünle.

Şair, Hüdavendigâr Camii ve etrafını hayalen tasarladığı bir sevgiliyle gezip dolaşır. Sevgilisine objelerin diliyle mazinin güzelliklerini aktaran şair, objeler üzerinden o ân'da hissettiği duyguları aktarmıştır. Şiirde geçen objeler daha çok Bursa'nın tarihî geçmişine gönderme yapan yapılardır. Bu yapıların her biri inşa edildiği dönemin ruhunu yansıtan birer ayna hükmündedir. Şair, mazinin bu güzelliklerini, bunlara eşlik eden peyzaj unsurlarıyla birlikte şiire taşımıştır. Cami, şadırvan, ihtiyar çınar ağacı, sebil, çeşme, gülen taşlar, Yeşil türbe, servi, gül, âvize, çini, Kur'an sesi, bahçe gibi unsurlar mazinin görkemli güzelliğinin somut göstergeleridir. Mazinin güzelliklerini her hatırlayıpta farklı duygu boyutlarına giren şair, daha çok da geçmişi aynısıyla bir daha bulamamanın endişesiyle hüzünlenmiştir. Tanpınar bu endişeyi objelerle özdeşleşim yaparak şiir diline aksettirmiştir. “Beş Şehir” isimli eserinde Tanpınar, Bursa'yı en azından tahayyülünde bıraktığı şekliyle bulamayışının hüznünü şu şekilde ifade eder:

Bir an bu çok sevdiğim şehirde kendi hâtıralarımı aramak hülyasına düştüm. "Acaba Hüdavendigâr Camii'ne gitsem, onun akşam rengi loşluğu içinde beş yıl önce bu camii beraberce gezdiğimiz güzel çocuğun tebessümünü bulabilir miyim" diye kendime soruyordum. Bu ince tebessüm, bu eski mabedin içinde bir akşamüstü taze bir gül gibi parıldamıştı ve ben onu seyrederken etrafındaki havanın, birdenbire bir yıldız doğmuş gibi altın akislerle perde perde aydınlandığını, bir fikre çok benzeyen bir musiki ile dolduğunu hissetmiştim. Bu gülüş, bütün o taşlarda dinlenen ve geçmiş zamanı tahayyül eden "ölüm"e güneşten, aydınlıktan, çok sevdikten sonra açık gözlerle bırakılıp gidilen her şeyden toplanmış bir ithaftı. Emindim ki orada, o sessiz taşlara sinmiş ruhlar kendilerini bu gülüşle bir an, yeni açmış bir gül fidanı gibi taze. ıtır ve mesut buldular. Bununla beraber şimdi oraya gitsem, bu gülüşten hiçbir şey bulamayacağım ve ben öldüğüm zaman da bu hâtıranın biricik şahidi kaybolacak (Tanpınar, 2021: 111, 112).

Su, Ayna ve Beyaz Bahçe metaforları Bağlamında Özdeşleyim

Şiirde "Yeşil Türbe" içine kapanan bir imaj vazifesi görüyor. Şiir, su seslerinin vücuda getirdiği "beyaz bahçe" imajıyla sona eriyor. Derinlik psikolojisine göre kapalı yerler anne karnını sembolize eder (Kaplan, 2018: 96). Tanpınar'ı içine kapanık bir psikolojiye mecbur bırakan bir başka hadise ise şairin on dört yaşında iken annesini tifüsten kaybetmesi ve onu Musul'da bırakmasıdır. Henüz gelişim çağında olan Tanpınar için bu durum bir travma sebebidir. Çünkü insan talihi olan ölüm onun ilk defa bu gençlik çağında karşılaştığı bir durumdur. Annenin kaybı, onun duygusal hayatını derinden sarsar. Şiirlerinde içinde bulunduğu bu ruhsal çöküntü durumu yalnızlık hissi, anne karnına dönme, iç dünyaya kapanma şekillerinde özdeşleyim olarak karşımıza çıkmıştır.

İsterdim bu eski yerde seninle
Başbaşa uyumak son uykumuzu,
Bu hayâl içinde... Ve ufkumuzu
Çepçevre kaplasın bu ziya, bu renk,
Havayı dolduran uhrevî âhenk..
Bir ilâh uykusu olur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyette,
Belki de rüyâsı bu cetlerin,
Beyaz bahçesinde su seslerinin.

Gaston Bachelard,(2006: 31) "Su ve Düşler" isimli yapıtında Narkissos mitine gönderme yaparak su ile ayna arasında doğallaştırılmış durgun su imgelemine gönderme yapar. Derin rüya kurmanın ancak objeler dünyasıyla birlikte olması gerektiğini ifade ederek özdeşleyimin nesnelere olan duygudaşlığına dikkat çeker. *Bursa'da Zaman*'da tarihi dekor Tanpınar'ın

rüya estetiğine uygun bir biçimde su ve ayna metaforuyla aktarılmıştır. Bu aktarımda Bursa baştan başa Tanpınar'la özdeş bir şehir hüviyetine gelmiştir. Şiirde geçen “ilah” imajı kozmos zamana yapılan vurguyu gösterir. Ölümün dönüştürülmüş olması şairin, Tanrı'nın ebedi varlığı karşısında insanın sonluluk ve sınırlılık problemi üzerinde düşündüğünü ifade etmektedir (Balcı, 2016: 71). Şairin bu düşüncesi ile de şiirin bu dizesinde özdeşleşim görülmektedir.

Sonuç

Einführung, süjenin obje üzerindeki etkisini ve objeyi alımlayış şeklini ön plana çıkaran bir kuramdır. Kurama göre; objeye anlam kazandıran onun kendi maddi unsurları değil süjenin ona atfettiği/yüklediği anlamlardır. Bu bağlamda objenin ne olduğundan çok süjenin ne, nasıl ve ne durumda olduğu daha önemlidir. Kuram, özellikle eşyaya/objeye kişiliğini ve ruhsal özelliklerini yansıtan sanatçılarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. İnceleme konusu yaptığımız Ahmet Hamdi Tanpınar, şiirlerinde objelere kendi kişisel özelliklerini, duygularını, düşüncelerini aktaran ve yine kendi ruhsal durumuna göre bunlara değer yükleyen bir şairdir.

Tanpınar için Bursa, bir medeniyet ve rüya şehridir. Bursa'yı yaşadığı coğrafyanın kurucu bir şehri olarak tahayyül eden Tanpınar, *Beş Şehir*'de bu coğrafyanın mazi ile olan derin ve anlamlı zengin köklerine vurgu yapar. Bir sarmaşık gibi Tanpınar'ın ruh köklerini sarmalayan Bursa, onun sanat felsefesinde estetik tramlen tahtasıdır. Bursa'yı tarihi dokusuyla ele alıp onu yaşadığı zamanın “Şimdi”sine taşıyan Tanpınar, şehirle özdeşleşerek mazinin derinliklerinde saklı duran güzellikleri nazım ve nesir olarak ifade etmiştir. Estetiğinin önemli bir yanını oluşturan “özdeşleşim” onun kendini ifade etmede sıklıkla başvurduğu bir yaklaşımdır. *Edebiyat Üzerine Makaleler*'de Tanpınar(1992: 67) bu kuramsal yaklaşıma ait bir ifadeyi kullanarak şöyle bir yorum yapar: “Bir şahsı konuşturabilmek için onun postuna girmek lâzımdır.”

Tanpınar, lirik bir eda ile terennüm ettiği *Bursa'da Zaman*'da dış dünyaya ait güzellikleri obje ve nesnelere dünyasıyla aynileştirerek şiire taşımıştır. Tanpınar'ın Yahya Kemal'den aldığı tarih sevgisi onun maziye bakışını etkilediği gibi özellikle de *Bursa'da Zaman* şiiri bu sevginin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Tarih görüşü bakımından Yahya Kemal'in kendisi üzerinde büyük etkisi olduğunu ifade eden Tanpınar'ın bu etkinin paralelinde yazdığı tek şiiri *Bursa'da Zaman*'dir. *Bursa'da Zaman* şiirinde; tarih, medeniyet, sanat, estetik ve musiki, gibi pek çok husus, kesif bir şekilde işlenmiştir. Tanpınar'ın estet bakışına göre şekillenmiş olan *Bursa'da Zaman*'da bütün obje, nesne ve tabiat, güzellikleriyle dile getirilmiştir. Tanpınar, Bursa'yla özdeşleşim içinde olan bir şair olarak şehri, tarihi dekoruyla mazi sarmalından çekip çıkararak yaşanan zamanın aktüel ânına taşımıştır. Tanpınar, Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle “bu çok sevdiği şehirde kendi ruhunun akislerini ve sembollerini bulmuştur.” *Beş Şehir*'de Tanpınar, Keçecizade Fuat Paşa'nın Bursa için “Osmanlı tarihinin dibâcesi” ifadesini kullandığını belirtir. Bursa ise Tanpınar'ın tüm eserlerinin hülâsasıdır adetâ. Şairin Bursa'ya

ilişkin söylediklerine bakıldığında tüm eserlerine hâkim olan bir dünya görüşünün bu şiirde toplandığı görülür.

Kaynakça

- AYVAZOĞLU, B. (1995). *Aşk Estetiği*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- AYVAZOĞLU, B. (1999). *Sîretler ve Sûretler*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- BACHELARD, G. (2006). *Su ve Düşler Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*, çeviren: Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BAL, M. (2004). “Yargı Yetisi’nin Eleştirisi’nin Kant’ın Felsefesindeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, 19:83-103.
<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/60404/11509.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (erişim tarihi:10.01.2024).
- BALCI, Y. (2016). *Tanpınar: Trajik Bir Şair ve Şiiri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- BERGSON, H. (2017). *Metafizik Dersleri*, Fransızca aslından çeviren: B. Garen Beşiktaşlıyan, 3.baskı İstanbul: Pinhan Yayınları.
- ÇAĞIN, Ş. (2019). “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserlerinde Ağaç ve Çiçek Sembolizmi”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı:XLV. (ss. 35-59)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/46370/503648>, (erişim tarihi:10.01.2024).
- ÇAKMAKÇI, S. (2016). Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Bursa’da Zaman” Şiirinde “Zaman” ve “Rüya” Kavramları Üzerine Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2).
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/45176/565586>, (erişim tarihi:10.01.2024).
- DEMİRALP O. (2023). “Lütfen Bizi Bağışlayın Ahmet Hamdi Bey”, *Sözcükler Dergisi*, Sayı:106.
- DEMİRALP, O. (2001). *Kutup Noktası Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Eleştirel Deneme*, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- EMECEN, F. M. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ENGİNÜN, İ., Kerman, Z. (2008). *Günlüklerin Işığında Tanpınar’la Başbaşa*, 3. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- FREELY, J. (2012). *At Üzerinde Fırtına Anadolu Selçukluları*, çeviren: Neşenur Domaniç, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

- GEZEROĞLU, S. (2017). “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın ‘Her Şey Yerli Yerinde’ Adlı Şiirini Özdeşleyimci Kurama Göre Okuma Denemesi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2(2), 267-274. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.332986>. (erişim tarihi:10.01.2024).
- HACIMALE, A. (2022). “Geçmiş Zaman Elbiseleri’nde Epifanik Anlar Kayıp Mazi ve Endişe”, *Birikim Dergisi*, Sayı: 397, ss.40 - 46
- İNALCIK, H. (2015). *Tarihe Düşen Notlar-Konuşmalar(1947-2014)*, cilt.1, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAPLAN, M. (2009). *Şiir Tahlilleri 2*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, M. (2018). *Tanpınar’ın Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KOLCU, A. İ. (2019). *Edebiyat Kuramları*, Salkımsöğüt Yayınları: Rize.
- ÖRGEN, E. (2022). “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Şiirinde Su”, *Bir Ses Ormanı Ahmet Hamdi Tanpınar Kitabı*, hazırlayanlar: Turgay Anar, Şerif Eskin, Aykut Ertuğrul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul. ss.253-262.
- ÖZMEN, K. (2016). *Modern Türk Şiirinde Fransız Etkileri*, İstanbul: Sel Yayınları.
- SAĞLAM, M. H. (2018). Necip Fazıl Kısakürek’in şiirlerinde einföhlung (özdeşleyim) ilişkisi kurduğu tabiat unsurları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 7(2), 956-989. Sayı: 106. (ss. 16-28)
- SELÇUK, A. (2005). “Tanpınar Gül Bursa Geçmişimdigelecek”, *İçinde*, Tanpınar’ın Dünyasında Bursa, Taşlarda Gülen Rüya, hazırlayan: Yasin Doğru, İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (1992). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, hazırlayan: Zeynep Kerman, 3. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (1996). *Yaşadığım Gibi*, Hazırlayan Birol Emil, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2020). *Bütün Şiirleri*, hazırlayan: İnci Enginün, 27. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2021). *Beş Şehir*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TOPRAK, B. (1930). *Bediü Hulûl: Einföhlung . Görüş*, C.1, 2. Ankara.
- TUNALI, İ. (1998). *Estetik*, 5. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- WORRINGER, W. (1993). *Soyutlama ve Özdeşleyim*, çeviren: İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- YAVUZ, H. (2005). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.